

DE INDISCHE TALEN EN OUDHEDEN,

VOLGENS DE REGERINGSVERSLAGEN OMTRENT
DEN STAAT EN HET BEHEER VAN NEDERLANDSCH INDIË,
OVER DE JAREN 1849—1860.

Het aanmoedigen en ondersteunen der beoefening van Kunsten en Wetenschappen in Nederlandsch Indië, is daar van ouds een Regeringsbeginsel. De oorsprong hiervan schijnt gezocht te moeten worden in den arbeid der Predikanten. Valentijn leverde er ons de eerste openbare vruchten van. De oprigting in 1778, van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, was een tweede openlijke getuige. Die oprigting had plaats onder de bescherming der Indische Regering; de Gouverneur Generaal was opperbestuurder en de leden der Hooge Regering waren de eerste bestuurders. Nog heden ten dage is de Gouverneur Generaal beschermheer. Het Genootschap stelde zich reeds van den aanvang ten doel het uitbreiden en bevorderen van Landbouw en Koophandel, van Taal- en Volkenkunde, van de Natuurlijke Historie, van de Oudheidkunde en wat dies meer zij: Kunst en Wetenschap in den meest uitgestrekten zin. Het beoefenen der Indische Talen werd in de onderscheidene reglementen op het beleid der Regering uitdrukkelijk voorgeschreven, en verkreeg steun door den ijver van Ambtenaren, Predikanten, Afgevaardigden van het Nederlandsch Bijbelgenootschap en Zendelingen van het Nederlandsch en van andere Zendelinggenootschappen. In de laatste tijden droeg er veel toe bij de oprigting van de Delftsche Akademie en van het Instituut voor de Taal- Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Indië, waarvan Z. M. de Koning beschermheer is; gelijk nog veel tot uitbreiding van kennis kan verwacht worden van den door dezen hernieuwde zamenstelling van het Gouvernements Statistisch Bureau te Batavia. Aan al hare aanmoedigingen van de zijde der Regering zijn grooten-

deels te danken de vele werken en bijdragen op het gebied der Indische Kunst en Wetenschap, welke onze koloniale bibliotheken hier en in het buitenland versieren.

Het is dan ook niet vreemd, dat de jaarlijksche inhoudrijke Verslagen, welke door de Regering van 1849—1860 omtrent den staat en het beheer der Koloniën aan de Tweede Kamer der Staten Generaal zijn ingezonden, de *Kunsten en Wetenschappen* omvatten. Tot het in het licht stellen van hetgeen de Regering verrigtte tot bevordering daarvan, immers voor zoo veel de takken betreft die in dit Tijdschrift behandeld worden, scheen een zoo veel mogelijk gerangschikt Overzicht niet overtollig. De Verslagen zelve zijn toch niet in ieders bezit. Wij laten het Overzicht dus hier volgen.

I. *Het Genootschap van Kunsten en Wetenschappen te Batavia.*

Over deze instelling spreekt het Regeringsverslag over 1849 aldus:

Het Bataviaasch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen is eene particuliere instelling, bestaande sedert 24 April 1778, en in den laatsten tijd zich hoofdzakelijk toeleggende op de Oudheid-, Taal-, Letter- en Zedekunde van den Indischen Archipel. Het Gouvernement heeft geene regtstreeksche bemoeienis met het beheer en de verrigtingen dezer instelling, wier wetenschappelijke pogingen het echter ondersteunt.

Een *Museum* "van Voorwerpen van Natuurlijke Historie, Oudheden, Zeldzaamheden en dergelijke," opgericht door het Bataviaasch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen, met het doel: "om de Wetenschappelijke Kennis in Nederlandsch Indië te vermeerderen en bijdragen te leveren in het belang der Wetenschappelijke Inrigtingen in het Moederland."

Dit Museum staat onder de directie van het Genootschap.

Het Regeringsverslag over 1851 zegt daarvan het volgende:

In het jaar 1850 wendde de directie van het Bataviaasche Genootschap van Kunsten en Wetenschappen zich tot de Regering, met het verzoek om hare bemiddeling, ten einde in het bezit te geraken van eene verzameling Kawi-manuscripten,

toebehoorende aan eenen Javaan, genaamd Pak Djame, wonende op den Merhaboe, in de residentie Kadoe. De eigenaar verklaarde zich genegen die manuscripten, op een of twee na, het Gouvernement ten geschenk aan te bieden.

Zij werden van hem overgenomen tegen aanbieding van een gouden sirie-does, ter waarde van drie honderd vijftig gulden, voorzien van een passend opschrift aan den binnenkant van het deksel. Vervolgens werden deze manuscripten ter beschikking gesteld van het Bataviaasch Genootschap.

Aan den heer Friedrich werd een onderzoek deswege door het genootschap opgedragen; als de uitkomst waarvan kan aangegeekend worden, dat zij worden gehouden voor het belangrijkste der literatuur van Java, aangezien zij, terwijl in alle andere bekende Javasche handschriften de Mohammedaansche invloed en verbasteringen zichtbaar zijn, het Hindoe-Javaansch element zuiver teruggeven. (Verslag der werkzaamheden van het Genootschap, bladz. 7 van deel XXIV der Verhandelingen).

Omtrent den arbeid van den heer Friedrich zegt het Verslag van 1851 het volgende:

In de maand Junij 1845, werd van het Bataviaasche Genootschap van Kunsten en Wetenschappen ontvangen een betoog der wenschelijkheid om den door wijlen Dr. C. J. van der Vlis aangevangen, en door mede wijlen Dr. W. C. Toewater, voortgezette Catalogus der Verzameling van Oostersche handschriften, afkomstig van den voormaligen Sultan van Bantam, en in der tijd, bij het einde dier dynastie, door het Gouvernement aan het Genootschap ten geschenke gegeven, te doen voltoojen.

Het Genootschap wenschte dit werk op te dragen aan den sergeant van het Indisch leger R. H. F. Friedrich, die, na in de jaren 1831 tot 1834 eerst te Schulpforten, en later, van 1834 tot 1836, te Coblenz in de voorbereidende wetenschappen onderwezen te zijn, in het laatstgemelde jaar aan de universiteit te Berlijn de oude taal- en letterkunde beoefend en in 1837 te Bonn, onder leiding van den beroemden hoogleeraar Lassen, zich op de studie der Oostersche talen en meer bepaald op het Sanskrit en Arabisch had toegelegd, en zijne verkregene kennis gaarne op de plaats zelve willende uitbreiden, bij gebrek aan de noodige geldelijke middelen, in 1845, voorzien van eene aanbeveling van het Departement van Koloniën, in Indië kwam.

Door bijzondere vlijt en een voorbeeldig gedrag, was hij in weinige maanden van soldaat tot sergeant opgeklimmen.

Aan 's Genootschaps verlangens werd toegegeven en hij ter beschikking van hetzelfde gesteld, met bepaling dat hij bij het leger tijdelijk voor memorie zou worden gevoerd.

Na gedurende ongeveer een jaar in den boezem van het Genootschap bezig te zijn geweest met de toepassing van zijne vroegere studiën op de Taal- en Letterkunde van den Indischen Archipel, werd hij met 's Gouvernements geldelijke ondersteuning, bij gelegenheid van de toen op handen expeditie tegen den Vorst van Beliling, naar Balie gezonden, om de nog zeer onvolkomene kennis van dat eiland te vermeerderen, hetgeen, voornamelijk uit een philologisch oogpunt beschouwd, hoogst nuttig werd geacht,

Na den afloop dezer expeditie, weder bij het leger ingetreden, werd hij in het laatst van 1848 op nieuw aan het Genootschap toegevoegd.

Zijne zending naar Balie had rijke vruchten gedragen in het belang der wetenschap en met betrekking tot de kennis van dat eiland. Het door hem ingediend verslag vond eene plaats in het 23ste deel van 's Genootschaps-verhandelingen.

Ten einde hem in staat te stellen zijne onderzoekingen nopens het eiland Balie voort te zetten en het Gouvernement daarin ten dienste te staan, werd aan hem in den aanvang van het jaar 1850 toegekend eene toelage uit 's Lands kas.

Zijn verblijf op Balie was echter van te korten duur geweest, om zich èn de gewone èn de dichterlijke taal der inboorlingen genoegzaam eigen te maken, en met zekerheid de voorhanden bouwstoffen te kunnen bearbeiten en voor den druk gereed te maken.

Hij verzocht daarom in het laatst van 1850 weder in de gelegenheid te worden gesteld, tot voortzetting zijner studiën, zich andermaal naar Balie te begeven.

Nadat deswege het gevoelen was ingewonnen van het Genootschap, werd hem te kennen gegeven, dat eene zending naar Balie, in het belang van de vermeerdering der kennis van de godsdienst, zeden en instellingen der bewoners van dat eiland, in overweging zou genomen worden, zoodra van het Genootschap het berigt zou zijn ontvangen, dat hij in voldoende mate zou hebben voltooid den Catalogus van 's Genootschaps Arabische en Maleische manuscripten.

Terzelfder zake leest men in het Verslag van 1854.

De heer R. H. Th. Friedrich, die zich, in het algemeen als Indisch Taalgeleerde en Oudheidkundige. en in het bijzonder door zijne nasporingen op Balie verdienstelijk heeft gemaakt — zie de Verslagen van 1851 en 1852 — genoot tot dusver uit 's Lands kas slechts eene toelage, volstrekt ontoereikend om hem in staat te stellen zich de hulpmiddelen aan te schaffen, die hij bij zijne studiën niet missen kan. Het Indisch bestuur verzocht en verkreeg, op grond hiervan, 's Konings magtiging om hem, in het belang van wetenschappelijke onderzoekingen in Nederlandsch Indië, toe te leggen eene vaste bezoldiging niet te bovengaande *f* 500 's maands, met toezegging, dat hem, na twintigjarige trouwe dienst, een pensioen zal worden verleend, berekend naar de algemeene grondslagen voor het toekennen van pensioen aan de burgerlijke ambtenaren aangenomen.

Nog zegt het Verslag van 1855.

In het belang van de wetenschappelijke onderzoekingen op het gebied der Oostersche talen, is dit jaar aan R. H. Th. Friedrich, Adjunct-Bibliothecaris van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, voorloopig toegekend eene som van *f* 400 's maands, met voorbehoud om deze som, na verloop van tijd, met *f* 50 's maands te vermeerderen.

Het Verslag over 1852 gaat aldus voort:

Onder de periodieke Geschriften, welke in Nederlandsch Indië door geleerde Genootschappen of door particuliere Redacteurs worden uitgegeven, worden in de eerste plaats genoemd.

Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. In 1852 verscheen het 24ste deel dier Verhandelingen.

| Tijdschrift voor Indische Taal- Land- en Volkenkunde, uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. In 1852 begon men met de uitgave, zijnde daarbij op verzoek van de Directie des Genootschaps aan de Redactie toegestaan, tijdelijk voor genoemd Tijdschrift te beschikken over zoodanige stukken uit 's Gouvernements Archief, als welke strekken kunnen ter uitbreiding van de kennis dier gewesten.

Door den Regent van Bandong (Preanger-Regentschappen)

waren in de dessa Tjogrek een twaalfal handschriften op lontarblad ontdekt, welke, toen zij door den Adjunct-Bibliothecaris van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, R. Friedrich, werden onderzocht, bleken veel belangrijks te bevatten. Dientengevolge werd last gegeven om van al deze handschriften kopijen of afbeeldingen te laten maken, met het doel om dezelve door dien geleerde naauwkeurig te doen onderzoeken. Van dit onderzoek meende men de verspreiding van veel licht over het vroeger op Java geheerscht hebbende Boeddhisme te mogen verwachten. Gelijktijdig werd het Genootschap uitgenoodigd om dezelve, hetzij in zijne Verhandelingen, hetzij in zijn Tijdschrift voor Taal- Land- en Volkenkunde te publiceren. Later werd de heer Friedrich naar Bandong gezonden, ten einde in persoon de afschriften met de originelen te vergelijken.

Volgens het Verslag van 1852 wendde het Bataviaasch Genootschap zich tot de Regering, met het verzoek dat eenige onverkocht gebleven exemplaren van door hetzelfde uitgegeven werken voor 's Lands rekening mogten worden genomen. Hieraan gehoor gevende, nam de Regering voor eene waarde van f 1484 aan boeken over, welke bestemd werden om bij voorkomende gelegenheden tot geschenken te worden gebezigd.

Het Verslag over 1854 verklaart slechts: Toenemend was de belangrijkheid der in Indië verschijnende Tijdschriften, en wel hoofdzakelijk van: het *Tijdschrift voor de Indische Taal- Land- en Volkenkunde*, uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

Door de zonen van den in 1855 te Makassar overleden staatsgevangene Pangeran Dhipo Negro werden (zoo zegt het Verslag van 1855) aan den Gouverneur van Celebes en onderhoorigheden ter lezing aangeboden twee boekdeelen, welke gezegd werden te bevatten een door genoemden Pangeran eigenhandig opgeteekend verhaal van den laatsten Javaschen oorlog. Bij onderzoek is het gebleken, dat deze boekdeelen, geschreven in het Javaansch met Arabische karakters, behelzen een kort over-

zigt der geschiedenis van Java, hoofdzakelijk van de voormalige rijken van Modjopahit, Demak, Padjang, Mataram en Kerto-Soero, van den tijd der Walis, volgelingen der eerste Mohammedaansche priesters op Java, en daarna eene uitvoerige beschrijving der beide laatste Javasche oorlogen van 1812 en 1825.

Dit werk wordt van te grooter belang geacht, omdat dergelijke zuiver geschiedkundige opstellen van inlanders zeer zeldzaam zijn. Men is voornemens, zoo mogelijk door tusschenkomst van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, deze boekdeelen te doen vertalen en uitgeven.

Blijkens het Verslag van 1858, heeft zich met de vertaling wel willen belasten de heer Zoetelief, Adsisistent-Resident van Djokdjokarta ¹.

Het Verslag over 1857 deelt ons het volgende meê:

De Verzamelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen namen in dit jaar vooral in belangrijkheid toe, door het aanleggen eener Verzameling van Munten en Penningen, betrekking hebbende op Nederlandsch Oost-Indië. Door het Indisch Gouvernement werden daartoe eenige beschikbare zeldzame exemplaren afgestaan en het Genootschap trachtte de zaak ook te bevorderen door ruilingen met 's Rijks Kabinet van Munten en Penningen te Leiden.

Het Verslag over 1858 vermeldt het volgende:

Het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen bleef in ruime mate de ondersteuning van het Gouvernement genieten, zoowel door het ontvangen van stukken, geschikt ter openbaarmaking, en van geschenken van boek- en plaatwerken, als vooral ook door een thans genomen besluit, houdende dat voortaan, wanneer geschenken van inlandsche vorsten en grooten, als bewijzen van huldebetoon, den Gouverneur Generaal of diens vertegenwoordigers worden aangeboden, bestaande in wapenen, kleedingstukken, kleinooden en derge-

¹ Volgens de laatstontvangen berigten, betreffende December 1859, was een vijftigtal vellen gereed. De veel tijdroovende, voorbereidende werkzaamheden voor de vertaling en de ambtelijke bezigheden van den heer Zoetelief, waren oorzaak dat de vertaling nog niet verder was gevorderd.

lijke, die de Gouverneur Generaal of de betrokken autoriteiten niet wenschen tegen voldoening der geschatte waarde over te nemen, die voorwerpen, krachtens eene telken male door het Gouvernement te nemen beslissing, aan het Genootschap zullen worden afgegeven, ten einde als eene afzonderlijke afdeling van deszelfs Museum voor het Gouvernement te worden bewaard. Zoowel het Museum als het in 1857 aangelegde Munt- en Penningkabinet nam door de zorg der directie en door talrijke geschenken van belangstellenden buitengewoon in belangrijkheid toe, en in 1858 werd nog de grondslag gelegd van eene nieuwe verzameling, namelijk van portretten van personen, die zich, hetzij in aanzienlijke betrekkingen of uit een wetenschappelijk oogpunt, omtrent Nederlandsch Indië hebben verdienstelijk gemaakt.

Het Verslag over 1859 is daarover breedvoerig en zegt:

Het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen ondervond dit jaar in velerlei opzigt de ondersteuning van het Gouvernement. Met het doen van geschenken voor 's Genootschaps verzamelingen en met het ondersteunen van deszelfs Tijdschrift door bijdragen uit 's Gouvernements Archief werd voortgegaan. De Indische Regering vond zich genoopt haar subsidie, voor dit jaar, van *f* 2200 tot *f* 8000 te verhoogen. Door de uitbreiding van den werkkring des Genootschaps in de laatste jaren was zijn geldelijke toestand zeer verachterd. Om den dreigenden ondergang van die eerste der in Azië opgerigte wetenschappelijke instellingen te verhoeden, werd aan het Opperbestuur magtiging verzocht om dat verhoogd subsidie ook toe te kennen gedurende de eerste vier jaren, en om, tot dekking van den achterstand, voor eens eene tegemoetkoming te verleenē van *f* 18,000 ¹.

¹ In den loop van 1860 is deze magtiging verleend. Bij die gelegenheid is tevens getracht eene zamensmelting tot stand te brengen van het Bataviasche Genootschap met de mede te Batavia bestaande Natuurkundige Vereeniging van Nederlandsch Indië, welke tijdelijk een Gouvernements-subsidie genoot van *f* 4000. De Regering behield zich namelijk voor, om, na expiratie der termijnen, waarover aan deze instellingen jaarlijksche subsidiën uit 's Lands kas verleend worden, dat is respectvelijk tot en met 1863 en 1861, niet anders subsidiën toe te leggen dan aan één enkel wetenschappelijk ligchaam, zoodat het aan beide instellingen, willen zij de geldelijke ondersteuning van het Gouvernement blijven on-

Naar aanleiding van een verzoek van het Instituut voor de Taal- Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Indië te Delft (welke inrigting weder geldelijk werd ondersteund tot het doen nemen van afschriften van voor openbaarmaking vatbare en nuttige Gouvernementsbescheiden), werd door het Gouvernement met het Bataviaasch Genootschap in overleg getreden nopens de vorming eener verzameling van getrouwe kopijen van opschriften van oudheden op Java en Sumatra. Het Genootschap rigtte dien ten gevolge eene circulaire aan de verschillende Hoofden van gewestelijk bestuur, met verzoek om zoodanige teekeningen te doen vervaardigen en aan hetzelfde in te zenden ¹. De verzamelingen van het Genootschap werden, ook door aanzienlijke geschenken van particulieren, gedurende 1859 buitengewoon uitgebreid. Van de zijde der Indische Regering heeft daartoe vooral bijgedragen de in den aanvang des jaars gemaakte bepaling, dat aan het Genootschap kosteloos zal worden verstrekt een exemplaar van de onderscheidene wapenen en ligte geschutsoorten, op den vijand veroverd of te veroveren. Voortdurend breidde het Bataviaasch Genootschap zijne betrekkingen in het buitenland uit. In 1859 stond het in betrekking met 24 geleerde Genootschappen of Instellingen in Nederland, en met 87 elders in Europa, Azië en Amerika.

Het Verslag over 1860 geeft nog het volgende:

Behalve de geldelijke ondersteuning, welke het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, blijkens het vorig Verslag, van het Gouvernement ontving, werd ook een voorstel gedaan tot toekenning eener som van f 163,000 voor de daarstelling van een gebouw. Voorloopig is daarin niet getreden, maar dit punt afhankelijk gelaten van eene beoogde zamensmelting der bestaande geleerde vereenigingen tot één lichaam (Vergelijk het vorig Verslag) ².

dervinden, alsdan overgelaten zal zijn zich onderling omtrent hare vereeniging te verstaan. Dit denkbeeld heeft bij de besturen dezer instellingen geen bijval gevonden. Eene beslissing omtrent het gestelde voorbehoud is voorloopig aangehouden, en het subsidie aan de Natuurkundige Vereeniging inmiddels nog tot ultimo 1863 bestendigd.

¹ Vergelijk het medegedeelde omtrent den heer Friedrich in de noot bij § 2 Dit zal hier later zijn plaats vinden.

² Ofschoon het denkbeeld eener zamenstelling, gelijk ter aangehaelder

Ook in andere opzigten erlangde het Genootschap 's Gouvernements medewerking, vooral door het verleenen van belangrijke bijdragen voor zijne verhandelingen en voor het door hetzelfde uitgegeven *Tijdschrift voor Taal- Land- en Volkenkunde*.

Door de medewerking, reeds dadelijk betoond door de hoofden van gewestelijk bestuur, ten aanzien van het aanleggen eener verzameling van teekeningen en beschrijvingen van oudheden en inscriptiën wordt de hoop gekoesterd, dat het Genootschap te eeniger tijd in het bezit zal geraken van eene zeer belangrijke verzameling deswege.

De betrekkingen van het Genootschap in het buitenland werden bij voortdoring onderhouden.

II. DE INDISCHE TAAL- EN LETTERKUNDE.

Bij de lezing van hetgeen in de Verslagen wordt medege- deeld over de ondersteuning, door de Regering aan de beoefenaars der Indische talen verleend, treft niet alleen de omstandigheid, dat die ondersteuning zeer krachtig is, maar vooral dat zij zich niet bepaalt tot hetgeen het zoogenoemde practisch nut vordert, maar dat zij zich in het bijzonder uitstrekt tot de hoogere gedeelten van de Indische Taal- en Letterkunde. Zie hier wat de Regeringsverslagen daarvan zeggen:

1. *De Javaansche Taal* ¹.

1851. In het jaar 1846 werd door den afgevaardigde van het

plaatse reeds is aangeteekend, bij geen der betrokken instellingen bijval heeft gevonden, is echter de Gouverneur Generaal in den loop van 1862, op grond van de daartoe bestaande behoefte, gemagtigd om, ter vervanging van het gebouw thans bij het Bataviaasch Genootschap in gebruik, te doen daarstellen en verder voor 's Lands rekening onderhouden een nieuw doelmatig ingerigt gebouw bestemd voor Museum, enz.; zullende daartoe gedurende de jaren 1863 en 1864, in welken tijd dat gebouw zoo mogelijk zal moeten gereedkomen, over eene som van uiterlijk f 175,000 mogen worden beschikt.

¹ Ofschoon in het hieronder vermelde hier en daar ook van de Maleische taal wordt gewag gemaakt, hebben wij echter daarin geene voldoende aanleiding gevonden om het opschrift te wijzigen; er wordt toch bijna uitsluitend over de Javaansche taalstudie gehandeld. Eene afzonderlijke rubriek is aan de Maleische taalstudie gewijd.

Red.

Nederlandsche Bijbelgenootschap, den heer Gericke, de laatste hand gelegd aan een Javaansch-Nederduitsch Woordenboek.

Daar het bekend was, dat hij zich met dien arbeid onledig hield, werd hij, een tiental jaren geleden, namens Zijne Majesteit den Koning aangezocht, om de uitgave van dat werk te doen plaats vinden, waarop veel prijs werd gesteld, ook in verband met de destijds aanhangige overwegingen betreffende de daarstelling eener inrigting hier te lande tot opleiding van Oost-Indische ambtenaren.

Het gevolg daarvan was, dat het Woordenboek van den heer Gericke (de laatste aflevering in het jaar 1846) in manuscript naar Nederland werd gezonden en in 1847, door den Hoogleeraar Taco Roorda te Delft, in druk werd uitgegeven.

Blijkens het voorberigt is door dien geleerde voor de zamenstelling van dezen hoogst uitmuntenden arbeid een getrouw gebruik gemaakt van de vele belangrijke bijdragen tot de kennis der Javasche taal, door de heeren Winter en Wilkens geleverd, als ook van de vele schriftelijke mededeelingen over beteekenissen van woorden en spreekwijzen, door den heer Winter gedaan.

Met het doel om de uitgave van dat werk te bevorderen, werd een vijftigtal exemplaren van hetzelfde door het Departement van Koloniën aangeschaft en naar Indië gezonden om te worden gebezigd tot geschenken aan verdienstelijke regenten op Java.

De ambtenaar der 2de klasse voor de Indische dienst, A. B. Cohen Stuart, die, zooals onder de rubriek "Vertaling der Wetgeving" van de afdeling: "Regtswezen en Politie" hierboven reeds is medegedeeld, met de heeren Winter en Wilkens een gedeelte van de nieuwe wetgeving in de Javasche en Maleische talen had overgebracht, stelde zich na den afloop van dien arbeid weder meer bepaald ter beschikking der Regering.

Het werd wenschelijk geacht dien taalkundige in de gelegenheid te stellen, zijne studiën in die talen en in de Land- en Volkenkunde van Indië voort te zetten.

Daarom werd bepaald, dat hij zich tot dat einde vooreerst zou blijven ophouden te Soerakarta.

1852. Aan den ter voortzetting zijner studiën in de Javaansche taal te Soerakarta gevestigden ambtenaar A. B. Cohen Stuart, werd de beschikking over eene som van f 50 's maands

toegestaan, met het doel om hem in staat te stellen tot het doen afschrijven van zoodanige Javaansche boeken en geschriften als hem in het belang der wetenschap daartoe het meest doelmatig zouden voorkomen.

1853. Eenige in den boedel van wijlen Dr. Mounier gevonden afschriften van Kawie en Javaansche werken en van Maleische en Javaansche schrifturen, werden naar Nederland gezonden, bestemd voor de Koninklijke Akademie te Delft.

1854. De ambtenaar der 2de klasse A. B. Cohen Stuart, die blijkens het Verslag van 1851, na den afloop der vertaling van de Indische wetgeving, te Soerakarta is gelaten om zijne studiën in de Indische Taal- Land- en Volkenkunde voort te zetten, bleef ook in 1854 daarmede voortgaan, onder genot der hem toegekende bezoldiging van f 400 's maands.

1855. Met de zamenstelling van een Javaansch-Nederduitsch woordenboek gingen de heeren Wilkens en Winter, gedurende 1855 voort. Ook vervaardigden deze taalbeoefenaren een Javaansche spraakleer, met eene Nederduitsche vertaling.

1856. De heeren C. F. Winter en J. A. Wilkens arbeidden nog steeds aan een Javaansch-Nederduitsch woordenboek. Een gedeelte der door deze taalbeoefenaren mede bewerkte Javaansche spraakleer werd in dit jaar gedrukt.

1857. De heeren C. F. Winter Sr. (sedert overleden) en J. A. Wilkens gingen ook dit jaar voort met de vervaardiging van een Javaansch-Nederduitsch woordenboek.

1859. De vervaardiging der Javaansche en Maleische woordenboeken, waarvan in vorige Verslagen meermalen is melding gemaakt, werd voortgezet. Na het overlijden van den verdienstelijken translateur voor de Javaansche taal C. F. Winter Sr,

die met den ambtenaar J. A. Wilkens het eerstbedoelde werk bearbeidde, werd in diens plaats de verdere medebewerking daarvan opgedragen aan den toen tot translateur benoemden élève-translateur C. F. Winter Jr. Tevens werden middelen beraamd om de geregelde voortzetting van dezen arbeid — waaromtrent telke drie maanden verslag gedaan wordt aan den Minister van Koloniën ¹ — zooveel mogelijk te verzekeren, en werden de werkzaamheden van den ambtenaar A. B. Cohen Stuart (van wien laatstelijk melding is gemaakt in het Verslag over 1854) zoodanig geregeld, dat ook hij in dezen van nut zal kunnen zijn. Onder andere werd hem aanbevolen zich met de ambtenaren C. F. Winter Jr. en J. A. Wilkens te verstaan over de mogelijkheid om op eene doelmatige wijze met hunnen arbeid in verband te brengen de voortzetting van een door hem aangevangen Nederduitsch-Javaansch woordenboek. Overigens is de ambtenaar Cohen Stuart belast met alle werkzaamheden betreffende de Javaansche taal- en letterkunde, en daaronder ook de oude zoogenaamde Kawi-letterkunde ².

1860. Aan den ambtenaar J. A. Wilkens werden, ten gevolge van het overlijden van den taalkundige C. F. Winter Sr, eenige bekwame Javanen toegevoegd, ten einde hem bij de bewerking van het Javaansch-Nederduitsch woordenboek, tot het verklaren van woorden en hunne grammaticale vormen, ter zijde te staan ³.

De ambtenaar A. B. Cohen Stuart, van wiens aandeel aan

¹ Volgens de laatst ontvangen berigten was het Woordenboek op 1 Julij 1861 gevorderd tot aan de letter W (de negende van het Javasche alphabet).

² Aan den heer Cohen Stuart is in December 1860 een tweejarig verlof naar Nederland verleend wegens ziekte, hetgeen in April bevorens ook het geval is geweest met den ambtenaar, bestemd tot wetenschappelijke nasporingen in Nederlandsch Indië, R. H. Th. Friederich, over wien laatstelijk is gehandeld in het verslag over 1855. Inmiddels is de Gouverneur Generaal gemagtigd den heer Friederich op te dragen, het opsporen en voor eene uitgaaf bewerken der op Java en Sumatra nog aanwezige handschriften en opschriften op gedenkteekenen. Ook is dien ambtenaar van gouvernementswege eene geldelijke tegemoetkoming verleend tot het doen eener wetenschappelijke reis naar Londen en Parijs vóór zijn terugkeer naar Nederlandsch Indië.

³ Volgens de laatst ontvangen berigten was het woordenboek op 31 Maart 1862 gevorderd tot aan de letter *lā*, de tiende van het Javaansche alphabet.

dezen arbeid werd melding gemaakt in het vorig Verslag, moest wegens ziekte naar Nederland vertrekken ¹.

Wegens zijn even belangeloos als onvermoeid streven tot vermeerdering der kennis van de Javaansche taal, wordt met lof melding gemaakt van den heer K. F. Holle.

Voor de sedert bevolen oprigting van een translateursbureau voor de Javaansche taal te Soerakarta, wordt verwezen naar *Indisch Staatsblad*, 1861, n°. 21.

2. De Maleische Taal.

1855. De vervaardiging van het Maleisch-Nederduitsch en Nederduitsch-Maleisch woordenboek werd opgedragen aan den ambtenaar H. von Dewall, die tevens belast is geworden met de zamenstelling van eene Maleische spraakkunst. Hiervoor geniet deze ambtenaar aanvankelijk eene bezoldiging van f 600 's maands, welke tot f 700, f 750 en f 800 zal worden verhoogd, zoodra het 1ste en 2de deel van het Woordenboek en het 3de deel of de spraakkunst voor den druk gereed gemaakt, afgeleverd en goedgekeurd zal zijn.

1856. De ambtenaar H. von Dewall, die, blijkens het vorig Verslag, belast is met de vervaardiging van een Maleisch-Nederduitsch en Nederduitsch-Maleisch woordenboek, ontving vergunning om zich, in het belang dier taak, te begeven naar Samarang, Soerabaja, de Vorstenlanden en naar Sumatra's Westkust.

De Predikant J. G. G. Bierhaus gaf eene door hém bewerkte vertaling in het Maleisch van het Evangelie van Markus in het licht.

Ten gevolge van een verzoek van het Koninklijk Instituut voor de Taal- Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Indië te Delft, werd in de residentie Palembang een onderzoek ingesteld naar Maleische handschriften, geschreven met de in Palembang gebruikelijke letters. Eenige in het Redjoeng of Rentjong geschreven stukken wierden daarop naar Nederland gezonden.

1857. In het belang van de hem opgedragen vervaardiging

¹ Dezer dagen is hij naar Indië terug gekeerd, om daar zijnen arbeid weder voort te zetten.

van een Maleisch-Nederduitsch en Nederduitsch-Maleisch woordenboek en van eene Maleische spraakkunst (vergelijk de Regeringsverslagen over 1855 en 1856) werd de ambtenaar H. von Dewall gemagtigd tot den aankoop van en de inteekening op een aantal werken en tijdschriften, en hem vergund weder eenige reizen te doen, om zich in aanraking te stellen met personen, die hij wenschte te raadplegen.

1858. De herhaaldelijk in vroegere Verslagen vermelde woordenboeken voor het Javaansch en het Maleisch werden voortgezet.

1860. Niettegenstaande onvoorziene omstandigheden oorzaak waren, dat de vervaardiging van de Maleische woordenboeken door den ambtenaar von Dewall niet zoo snel vorderde, als de behoefte aan zoodanige woordenboeken deed wenschen, waren op het einde van 1860 toch 2236 grondwoorden bewerkt; terwijl van de Maleische grammatica het grootste en voornaamste gedeelte gereed was.

In het belang van dezen arbeid deed de heer von Dewall eene reis naar Malakka en Poeloe Pinang.

3. *De Soendasche en Maduresche talen.*

1857. De Hoogleeraar aan de Koninklijke Akademie te Delft, T. Roorda, deze talen wenschende te beoefenen, zoo werden op zijn verzoek pogingen aangewend tot het erlangen van eenige manuscripten in beide. Als gevolg daarvan werden van den regent van Tjiandjoer eenige handschriften in de Soendasche taal ontvangen, en eene door den Heer K. F. Holle vervaardigde proeve eener spraakkunst in die taal, welk een en ander daarna ter beschikking van den genoemden Hoogleeraar werd gesteld. Bij deze gelegenheid bleek nog, dat de voormelde regent zich onledig hield met het vervaardigen, in Javaansche karakters, van eene lijst van Maleische en Soendasche woorden en spreekwijzen, welke later mede aan genoemden Hoogleeraar werd aangeboden.

4. *De Balische talen.*

Omtrent de kennis der talen, zeden en instellingen van het

eiland Bali is breedvoerig gehandeld in de rubriek: *Genootschap van kunsten en wetenschappen te Batavia*. Hierover vindt men in de verslagen der ondervermelde jaren nog het volgende.

1854. Op voorstel van den gecommiteerde voor de zaken van Bali en Lombok, werd in Mei 1853 magtiging verleend om twee jonge lieden, de een van Bali, de andere van Java afkomstig, op te leiden tot translateurs in de Balische en Maleische talen, en tot dat einde als tijdelijke uitgaaf beschikbaar gesteld *f* 50 's maands, met aanschrijving aan dien gecommiteerde om, onder ultimo November 1854, bericht te geven van den uitslag dezer proeven. Zijn rapport en het daarbij gedaan voorstel om den maatregel wegens het aanvankelijk goed resultaat te bestendigen, was mede bij het eind van het jaar nog in behandeling.

1855. De tijdelijke maatregel, in 1854 genomen om *f* 50 's maands beschikbaar te stellen tot opleiding van twee jongelieden, van Bali afkomstig, tot translateurs in de Maleische en Balische talen, werd ook voor 1855 en 1856 bestendigd.

1857. De sedert eenige jaren plaats hebbende opleiding van twee jongelieden tot translateurs in de Balische en Maleische talen werd ook in dit jaar voortgezet en leverde goede resultaten op; een der leerlingen was als tolk geplaatst bij den controleur van Djembrana.

Door den gecommiteerde voor de zaken van Bali en Lombok werd eene vaste spelling aangegeven in de Maleische en Balische karakters van de inlandsche eigennamen der rijken op die eilanden. Die spelling zal voortaan zoowel in de Nederduitsche taal, als in de briefwisseling met de betrokken vorsten worden gevolgd. De controleurs der landelijke inkomsten en cultures te Djembrana A. H. G. Blokzeijl arbeidde aan de hem door het Gouvernement opgedragen zamenstelling van eene Maleisch-Balische woordenlijst.

1859. De studie der Balische taal werd behartigd door de

opleiding van twee jongelieden tot translateurs in de Balische en Maleische talen.

1860. Voor de opleiding van jonge lieden als translateurs en tolken zijn fondsen beschikbaar gesteld.

5. *De Battasche taal.*

In het Verslag van 1860 staat:

Ter aanmoediging van de beoefening der Battasche taal werd door de Regering op ruime wijze ingeteekend op de door H. N. van der Tuuk uitgegeven geschriften.

6. *De Makasaarsche talen.*

Het volgende wordt opgeteekend uit het verslag van 1853:

Het in 1852 opgevatte voornemen om een te Makassar zamengesteld Nederduitsch-Makassaarsch woordenboek door den druk bekend te maken, bleek voor geene verwezenlijking vatbaar te zijn. Vooraf werd eene herziening van dit werk noodig geacht.

En uit het Verslag van 1860 blijkt, dat door de Regering, ter aanmoediging van de beoefening der Makasaarsche taal, op ruime wijze ingeteekend werd op de door Dr. B. F. Matthes uitgegeven geschriften, en dat voor de opleiding van translateurs en tolken voor de Makasaarsche en Boeginesche talen fondsen zijn beschikbaar gesteld.

7. *De Dajaksche taal.*

Hieromtrent leest men enkel in het Verslag van 1852:

Ter vermeerdering der kennis van de talen der inlandsche volkstammen op de oostkust van Borneo, werd magtiging verleend tot het drukken ter Landsdrukkerij, voor rekening van den lande, van 150 exemplaren van eenige door den gewezen civielen gezaghebber van Koeti en de Oostkust van Borneo, H. von Dewall, vervaardigde Maleische woordenlijsten. Deze woordenlijsten zouden, volgens het plan van den vervaardiger,

aan inlandsche hoofden en handelaren worden uitgereikt, met uitnoodiging om achter elk Maleisch woord het daarmede overeenkomend woord van hun dialect te plaatsen, ten einde alzoo met de verschillende dialecten bekend te worden.

8. *De Chinesche talen.*

1854. Naar aanleiding van een voorstel, in September 1853 door het Indisch Bestuur gedaan, om twee of drie Europeesche jonge lieden aan het Nederlandsche Consulaat te Canton te verbinden, met het hoofdoel om hen grondig in de Chinesche talen te doen onderwijzen, werd daartoe in 1854 de Koninklijke magtiging verleend. De Nederlandsche Consul in China, door het Indisch bestuur omtrent de uitvoering van dezen maatregel geraadpleegd, verklaarde zich bereid over de jonge lieden, die door het Gouvernement naar Canton zouden gezonden worden, een bijzonder toezigt te houden, door hen bij zich te doen inwonen. Hierop werden in December 1845 de hoofdcommissie van onderwijs en de directeur van het opvoedingsinstituut te Herwijnen verzocht, eene opgave te doen van jongelieden, die de vereischten bezaten om hiervoor in aanmerking te komen. Bij het eind van het jaar was deze zaak nog in behandeling.

1855. Ten vervolge op het hieromtrent voorkomende in het vorig Verslag wordt medegedeeld, dat in October van dit jaar twee jonge lieden, leerlingen van het Instituut te Herwijnen, die zich daartoe genegen hadden verklaard, na verkregen toestemming hunner ouders, werden bestemd om voor 's lands rekening te worden opgeleid als tolken in de Chinesche taal. Zij werden toevertrouwd aan de leiding van den nieuw benoemden Consul te Canton, den Heer J. des Amorie van der Hoeven.

1856. In September dezes jaars werd de apotheker 3de klasse bij de geneeskundige dienst in Nederlandsch Indië, C. F. M. de Grijs naar China gezonden, om zijne onder den Hoogleeraar Hoffmann te Leyden aangevangen studie der Chinesche taal, kunst- en natuurvoortbrengselen aldaar voort te zetten. Die-

zelfde Hoogleeraar was gedurende 1856 bezig met het onderwijs van twee jonge lieden in de Chinesche taal ¹.

1857. De drie in dit jaar in China aanwezige kweekelingen voor de Chinesche taal (vergelijk de Regeringsverslagen over 1855 en 1856), maakten, volgens mededeeling van den Nederlandschen Consul te Canton, goede vorderingen. De twee jongelieden, die in 1856 door den Hoogleeraar Hoffmann te Leiden onderwezen werden, vertrokken in 1857 van hier naar Java, ten einde hunne studiën in China te gaan voortzetten ². In 1857 werd weder een jongeling aan de opleiding van den genoemden Hoogleeraar toevertrouwd ³.

De twee leerlingen van den hoogleeraar Hoffmann te Leiden, die in 1857 van hier naar Java waren uitgezonden (zie het vorig Verslag), vertrokken in 1858 van daar naar China, ten einde zich overeenkomstig de hun door den Nederlandschen Consul te Canton te geven voorschriften nader te bekwamen. De tongvallen der Chinesche taal verschillen zoo zeer van elkander, dat voor elke eene afzonderlijke studie noodig is; toen dus uit eene mededeeling van den Nederlandschen Consul bleek, dat van de drie in China reeds aanwezige kweekelingen de twee in 1855 uitgezonden reeds vrij ver gevorderd waren in het Cantonsch, het dialect dat onder de Chinezen op de buitenbezittingen meest gebruikelijk is, en dat de in 1856 naar China vertrokkenene het Fokiensch bestudeerde, waarvan eene onderafdeeling, het Emoysch, op Java gebruikelijk is, werd door het Indisch Bestuur bepaald, dat de studiën van de twee dit jaar aangekomenen, even als die van den laatstgenoemde, zullen worden geleid om hen te bekwamen als tol-

¹ Deze jongelieden vertrokken beiden in 1857 van hier naar Java en van daar in 1858 naar China. Tevens zijn op nieuw drie jonge lieden onder zijne leiding werkzaam.

² In 1858 in China aangekomen, zouden hunne studiën meer bijzonder worden geleid om hen te bekwamen als tolken op de buitenbezittingen, terwijl de 3 anderen bestemd zijn voor de hoofdplaatsen van Java.

³ Deze is in 1859 op voorstel van den Hoogleeraar Hoffmann regtstreeks naar China vertrokken. Thans zijn op nieuw 3 jongelingen onder 's Hoogleeraars leiding werkzaam.

ken voor de hoofdplaatsen van Java, en dat de beide sedert 1855 in China aanwezige kweekelingen zullen worden bestemd voor de buitenbezittingen ¹.

1859. Ter verdere opleiding tot tolk, werd in den loop van het jaar een zesde kweekeling gesteld ter beschikking van den Gouverneur Generaal. Op voorstel van den Hoogleeraar Hoffmann te Leiden, bij wien ook deze kweekeling zijne Chinesche studiën had aangevangen, was deze uit Nederland regtstreeks naar Emoy vertrokken, ten einde zich daar verder te bekwalmen. Vergelijk de drie vorige verslagen.

1860. Twee der kweekelingen, welke in China hunne taal-studiën hadden volbragt, zijn in 1860 van daar in Nederlandsch Indië teruggekeerd, en benoemd tot tolken in de Chinesche taal te Muntok (Banka) en te Pontianak (westerafdeeling van Borneo). Zie vorig Verslag.

III. *Oudheden.*

Uit hetgeen door de regering voor de Javaansche oudheden gedaan is, blijkt, dat zij niet alleen oog en oor heeft voor het tegenwoordige, maar dat zij ook blikken werpt op het verledene en de toekomst en het ook hier niet laat ontbreken aan milde medewerking.

Daaromtrent geven wij het volgend overzicht uit de verslagen, met aanwijzing der jaren, waarover zij loopen. Het behoeft nauwelijks herinnerd te worden, dat zij niet alles bevatten wat op dit gebied te zeggen valt. Ook over dezen tak van wetenschap bestaan vele geschriften, die merkwaardige bijzonderheden behelzen, onder anderen de verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen en het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië. Wij wijzen daarop, terwijl wij ons slechts tot den zakelijken inhoud der verslagen bepalen.

¹ In de noot van het vorig verslag was hieromtrent eene misvatting begaan.

1849. De hoofden der gewestelijke besturen zijn verplicht voor de goede bewaring der Javaansche oudheden, elk in zijn gewest, met de meeste zorg te doen waken en daarvoor de Regenten en alle mindere inlandsche hoofden verantwoordelijk te stellen.

Alle oudheden op gouvernements-gebied zijn openbaar eigendom. Geene in particulier bezit geraakte oudheden mogen van Java uitgevoerd worden zonder eigenhandige toestemming van den Gouverneur Generaal, welke verkregen wordt onder voorwaarde van de voorwerpen niet te verkoopen of weg te schenken, dan wanneer het Gouvernement in Nederland ze niet wenscht over te nemen, tegen vergoeding der kosten, voor zijne archaëologische verzamelingen.

De niet in particulier bezit geraakte oudheden mogen niet weggevoerd worden van de plaatsen, waar zij zich bevinden, zoolang de noodige maatregelen genomen kunnen worden om ze daar tegen vernieling of bederf te behoeden.

Al deze bepalingen zien in het bijzonder op beelden, tempels en dergelijke overblijfsels der oudheid. Voor bronzen en munten, die men overal opgraaft, bestaan zulke beperkingen niet.

Van opgegraven oudheden in het algemeen ontvangt de vinder $\frac{2}{3}$ der geschatte waarde; over de voorwerpen zelve wordt door het Gouvernement beschikt, zooals het in het belang van Kunsten en Wetenschappen geraden acht.

1851. In het jaar 1844 werd door het Departement van Koloniën, voor 's Lands rekening en voorzien van de noodige toestellen en praeparaten, een Duitscher, genaamd Adolphe Schaefer, naar Java gezonden met het doel om aan hem op te dragen het vervaardigen door middel van daguerreotype van platen en afbeeldingen van tempels en andere oudheden.

Het gevoelen van het Bataviasche Genootschap van Kunsten en Wetenschappen gevraagd zijnde nopens de voorwerpen van welke, ter bereiking van het met de zending van den heer Schaefer beoogd doel, bij voorkeur vooreerst afbeeldingen zouden behooren te worden vervaardigd, werd hij, in den aanvang van het jaar 1845, belast met de vervaardiging van lichtbeelden van archaëologische voorwerpen in de verzameling van dat Genootschap voorhanden, terwijl hij eenige maanden later werd

uitgenoodigd om zich te begeven naar de residentie Kadoe, tot het vervaardigen van afbeeldingen van de in die residentie gelegen oudheden, bekend onder den naam van tempel van Boro Boedor, onder mededeeling dat vooreerst afbeeldingen verlangd werden van de basreliefs der omgangen van dien tempel.

Het bleek alras dat bij dit werk onoverkomelijke moeilijkheden werden ondervonden. De meeste voorwerpen van dezen hoogst belangrijken tempel konden door den toestel van Daguerre niet worden teruggegeven, wegens gebrek aan ruimte om met dezen toestel te werken en wegens de uitzetting van de muren; slechts betrekkelijk weinige beelden waren door den heer Schaefer geleverd.

Om deze redenen werd afgezien van de verdere aanwending van dien toestel tot vervaardiging van afbeeldingen van Boro Boedor.

De Minister van Staat, Gouverneur Generaal Rochussen, bezocht dezen merkwaardigen tempel op zijne reis over een gedeelte van Java in het jaar 1847, en overtuigde zich daardoor persoonlijk, dat eene getrouwe voorstelling van de oudheid alleen kon worden verkregen door eene onafgebroken reeks van teekeningen of schetsen van omtrekken van al het voorhandene.

De Generaal-Majoor Jhr. C. van der Wijck, destijds Directeur der genie, werd daarom uitgenoodigd een deskundig teekenaar met spoed eenige proeven van dergelijke schetsteekening te doen nemen, ten einde, naar gelang van den uitslag, te kunnen overgaan tot maatregelen, om het bedoelde monument wetenschappelijk in teekening te brengen en daardoor eene belangrijke bijdrage te leveren voor kunsten en wetenschappen.

Die proeven vielen zoo gunstig uit, dat de Regering besloot aan het opgevat voornemen gevolg te geven.

Bij een besluit van de maand Maart 1849 werd dientengevolge bepaald, dat van al de basreliefs en beelden van den tempel te Boro Boedor afteekeningen zouden worden vervaardigd, met oogmerk om deze later te doen lithographieren en, voorzien van een tekst, in het belang van wetenschap en kunst te doen uitgeven.

Het vervaardigen van die teekeningen werd opgedragen aan den derden teekenaar der genie T. Wilsen, en den Adjudant-Onderofficier Schonberg Muller.

Een groot gedeelte van dezen arbeid werd volbragt gedurende het jaar 1851, bij het einde van hetwelk echter nog niet kon worden voorzien, wanneer hij geheel voltooid zou zijn.

Eene door den teekenaar Wilsen zamengestelde beschrijving van den tempel te Boro Boedor, werd gezonden aan het Batavijsche Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, dat zich bereid had verklaard, haar eene plaats in zijne verhandelingen in te ruimen, hetgeen aanleiding zou kunnen geven het onderzoek van geleerde deskundigen uit te lokken, en op die wijze bij te dragen tot opheldering van het duistere, waarin Java's voornaamste oudheden nog gehuld liggen.

1852. De afteekening van den beroemden tempel van Boero Boedor werd door de daarmede belaste ambtenaren met ijver voortgezet. Bij het einde van 1852 was dit werk bijna voltooid.

Door eenen controleur van de landelijke inkomsten en culturen werden der Regering aangeboden de afbeeldingen van eenige Hindoesche tempelgrotten, welke door hem in het distrikt Pitoeroeh, afdeeling Koeto Ardjo (residentie Bagelen) waren ontdekt.

Deze teekeningen werden met eene ophelderende beschrijving in het tijdschrift voor Taal- Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Indië gepubliceerd.

1853. In het begin van dit jaar waren de teekeningen van de bas-reliefs en beelden van den tempel van Boero en Boedho, het merkwaardige bekende monument van de Hindoesche Oudheid in den Indischen Archipel, afgeloopen, nadat daaraan ruim drie jaren besteed waren.

Herhaaldelijk werd onderzocht, of het niet mogelijk zou zijn de uitgave van dit plaatwerk in Nederlandsch Indië te doen plaats hebben.

De kosten daaraan verbonden zouden evenwel zoo aanmerkelijk meer bedragen, dan wanneer de uitgave in Nederland geschiedde, en de toekomst bleef dan nog zoo onzeker, dat men in Indië besloot aan het laatste de voorkeur te geven.

In de residentien Bezoeki en Preanger-regentschappen werden eenige voorwerpen opgedolven, die evenwel bleken geene belangrijke archaeologische waarde te bezitten.

1854. Met het in het vorig Verslag vermelde voorstel van het Indische bestuur, om de uitgave van de *Afteekeningen der basreliefs en beelden van den tempel te Bôrô-Boedoer*, in de

residentie Kadoe, hier te lande te doen plaats vinden, vereenigde het opperbestuur zich in dit jaar, en de noodige maatregelen werden mitsdien genomen tot de verzending van die teekeningen naar Nederland.

1855. Aan de verzending van de in Nederland te lithographieren afteekeningen der basreliefs en beelden van den tempel Boro Boedoer, in de residentie Kadoe (zie vorig Verslag) is gedurende 1855 gevolg gegeven. Successievelijk werden $\frac{7}{24}$ gedeelten der afteekeningen verzonden.

1856. *Valsche Oudheden.* Naar aanleiding van opmerkingen door den Directeur van het Museum van Oudheden te Leiden gemaakt, werd een onderzoek ingesteld naar den oorsprong van eenige te Amsterdam aangebrachte en, volgens opgave, in 1854 en 1855 in de residentie Kedoe opgedolven metalen beeldjes. Uit dat onderzoek bleek, dat zekere in Soerakarta te huis behoorende Mas Bei Kerto-Widjojo, die beeldjes had vervaardigd en zich nog steeds met die industrie bezig hield.

1857. Het Gouvernement stelde het lid der directie van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, den heer J. T. G. Brumund, in staat tot het bezoeken der bouwvallen van het Hindoe-monument Bôrô-Boedoer in de residentie Kedoe, op Java, van welks basreliefs en beelden hem werd opgedragen eene beoordeelende beschrijving tevervaardigen, ter benutting voor den tekst bij het daarvan uit te geven plaatwerk, laatstelijk vermeld in het Regeringsverslag over 1854 ¹.

¹ Met de bewerking van den tekst, onder het toezigt of de leiding van het Koninklijk Instituut voor de Taal- Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Indië te Delft, heeft zich sedert wel willen belasten Dr C. Leemans, Directeur van 's Rijks Museum van Oudheden te Leiden. Daartoe zijn te zijner beschikking gesteld het handschrift van den heer Brumund, en een soortgelijk van den teekenaar der platen, den heer K. Wilsen, 1sten teekenaar bij de Directie der genie in Nederlandsch Indië. De platen zijn alle reeds hier te lande ontvangen. Het op steen brengen derzelve is opgedragen aan den lithograaf Mieling, te 's Gravenhage. Een gedeelte daarvan is reeds afgedrukt, maar de vele moeilijkheden, aan de goede uitvoering verbonden, zoowel als de groote omvang van het werk, zullen nog een geruimen tijd vorderen voor de voltooiing van het geheel.
